

UDK 504.03:323.2
316.75:504.03
323.2:316.75:504.03

Pregledni članak

Primljeno: 18. lipnja 1996.

Socijalno–politička kretanja environmentalnih pokreta

Branka Galić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Iako već dugo postoji zanimanje za institucionalizacijom ekoloških (environmentalnih) pokreta unutar službenog političkog sustava, dvojbe environmentalista i tehnokrata glede njihove institucionalizacije još nisu riješene. Radi se o dvojabama o autonomiji/kontroli pokreta, odgovornosti/sve-moći te neopozivoj informaciji/opozivom izboru. Pojavljuju se mišljenja i o kraju ekoloških pokreta te o njihovoj ovisnosti o znanstvenoj ekspertizi.

U kasnim seamdesetim godinama environmentalni su pokreti, kao i neki drugi »novi društveni pokreti«, napustili prvobitne simbole i mitove koji su im pomogli da se uspostave, da bi se osamdesetih godina već pojavili novi problemi. Melucci je to nazvao »regresivnom utopijom«.

U tekstu se navode glavne orijentacije, kao i neki pokazatelji stanja environmentalnih pokreta u vodećim zapadnim zemljama te u istočnoj Europi. Pred istočnoeuropskim environmentalnim pokretima pojavio se i dodatni problem — odluke o načinu djelovanja, kao političke stranke ili nevladine organizacije — pri čemu se nije uvijek imalo na umu koliko bi svaki od odabranih načina trebao izražavati novi demokratski politički model utemeljen na načelu odgovornosti.

Ključne riječi: akcija, environmentalisti, environmentalni pokreti, ideologija, institucionalizacija, tehnokrati

IDEOLOGIJA, INTERAKCIJA I »REGRESIVNA UTOPIJA« POKRETA

Iako je ključ analitičke razine za razumijevanje socijalnih pokreta, prema teoretičarima socijalnih pokreta, **ideologija** (Melucci, 1992:56), tek način prezentacije akcije aktera zapravo nosi značenje same akcije.¹ Akcija je taj konstruktivni i interaktivni proces unutar polja mogućnosti i ograničenja koje poduzimaju akteri.

Naglasak na granicama procesa konstrukcije akcije uvijek je smješten unutar granica ekosustava. »Bez sposobnosti uočavanja i davanja smisla svojim granicama, akcija ne bi bila moguća« (Melucci, 1992:53). Na najopćenitijoj razini, ideologija pokreta uvijek uključuje, kako je Touraine (1983) pokazao, definiciju aktera, identifikaciju protivnika i svrha, ciljeva i objekata za koje se bori. Ideologija također stabilizira niz odnosa među ovim elementima koji služe, s jedne strane, legitimiranju aktera i, s druge, negiranju bilo kakvog socijalnog identiteta protivnika.² Elementi koji permanentno karakteriziraju ideologiju pokreta jesu: 1) negacija razdora između očekivanja

1 Ideologija je »slijed simboličkih okvira koje upotrebljavaju kolektivni akteri da bi reprezentirali svoje vlastite akcije sebi i drugima, unutar sustava socijalnih odnosa« (Melucci, 1992:56).

2 »Uz pomoć izjašnjavanja kako se on/ona bore za cilj koji pripada njemu/njoj, ali koji ide iza njegovih/njenih neposrednih interesa, kolektivni akter uvijek pokušava afirmirati opću legitimaciju akcije... Veza između partikularizma aktera i neke opće vrijednosti (istine, slobode, pravde, emancipacije, itd.) ključ je za mehanizam postavljanja okvira aktivnosti kolektivnog aktera.« (Melucci, 1992:57).

i stvarnosti,³ što znači da će proizvodnja raznih vrsta simbola koji označuju pokret i s kojima se onda pokret identificira biti to veća što je manji kapacitet za akciju još slabog i neorganiziranog pokreta; 2) uloga teme ponovnog rođenja: u trenutku njegova utemeljenja, »pokret restrukturira stare veze u novoj kolektivnoj mreži, ujedinjujući prošlost i budućnost« (Melucci, 1992:58). Novi pokret uvijek vidi svoju vlastitu akciju kao ponovno rođenje, »regeneraciju sadašnjosti kroz mističnu reafirmaciju prošlosti« (Melucci, 1992:59).

U kasnim sedamdesetim godinama ekološki pokret napustio je mitove i simbole koji su mu pomogli da se prvobitno uspostavi, a u osamdesetim godinama pojavili su se novi problemi i sukobi. Ovu situaciju pokreta u formiranju Melucci naziva »regresivnom utopijom«. Za razliku od toga, opća karakteristika utopija je neposredna identifikacija između aktera i ciljeva globalnog društva. Kako pokret narasta, ideologija ispunjava ulogu integracije uz pomoć usvajanja vrijednosti i normi, kontrole devijantnih ponašanja i stabiliziranja izvjesnih rituala. Osim toga, ideologija se može upotrijebiti i kako bi se smanjili troškovi i povećale potrebne koristi potrebne za pokret. »Reformuliranjem vrijednosti i normi grupe, ideologija stvara kolektivni identitet onih koji odstupaju od tih normi« (Melucci, 1992:60). Bitna potreba pokreta koji se nalazi u fazi utemeljenja jest potvrđivanje svoga položaja u okolini, a to je, s jedne strane, porast zanimanja za njim unutar političkog sustava i, s druge, proširivanje osnove konsenzusa javnosti na koju može računati unutar društva (Goodin, 1992).

DVOJBE ENVIRONMENTALISTA I TEHNOKRATA

Institucionalizacija pokreta događa se nužno. Pokret ne može, u interesu svoje vlastite buduće egzistencije, nastaviti u amorfnom postojanju, pa utemeljuje organizacijsku strukturu. Zbog dobiti vlastite mobilizacije, pak, svaki pokret preuzima prednosti već utemeljenih institucija i uključuje se u službeni sustav. Parafrazirajući Weberovu ideju institucionalizacije karizme, neki autori tvrde da institucionalizacijski proces za socijalne pokrete znači negaciju originalne utopije.⁴ Upravo se to, kako Melucci tvrdi, događa i s ekološkim pokretima. Neki pak autori nastoje dokazati tezu o iščezavanju i nestajanju motiva razvoja environmentalne politike u zapadnim zemljama (Bramwell, 1994). S druge strane, postoje i mišljenja kako je environmentalni pokret, za razliku od drugih socijalnih pokreta, duboko zavisao od znanstvenom dokazu i znanstvenoj ekspertizi (Yearley, 1992). Iako bez moderne znanosti »nitko ne bi ništa znao o ozonskom omotaču«, kako objašnjava Yearley, mnogi su u zelenom pokretu sumnjičavi glede znanstvenog autoriteta i plodova tehnologije. Yearley također tvrdi da je environmentalni pokret povjeren legalno-racionalnom autoritetu i jedinstveno favoriziran njime. Poticanje drugih oblika autoriteta (npr. tradicionalnog ili karizmatškog) u novim spiritualnim pokretima ili neka njihova kombinacija pokazuje – nasuprot oponentima environmentalista, tehnokratima – iste osnovne dvojbe socijalnog života u planetarnom svijetu koje, zasad, nemaju rješenja. Zastupnici environmentalističkih i tehnokratskih gledišta poriču bilo kakvu istinu suprotnim mišljenjima. Stoga dolazi do dvojbi među njima glede ekoloških pitanja. Radi se, prema

3 Sve stvari izgledaju »moguće«, »ostvarljive«, kolektivni entuzijazam gleda »naprijed prema akciji, očekujući pozitivne rezultate« (Melucci, 1992:59).

4 Albertoni, F. (1984). *Movements and Institution*. New-York: Columbia University Press. Navedeno prema Fréchet i Wörndl, 1993:64.

Melucciju, o dvojicama između sljedećih suprotnosti: 1) **autonomije i kontrole** koja nastaje proširivanjem moći socijalnih sustava izvan granica društva; 2) **odgovornosti i svemoći**, tj. »između tendencija da se proširi kapacitet ljudskog sustava za intervenciju u njihov vlastiti razvoj i sposobnosti odgovora na ograničenja unutarnje i vanjske prirode« (Melucci, 1992:65); 3) **neopozive informacije i opozivog izbora**. Radi se o tome da je utjecaj ljudske vrste nad samom sobom i nad okolišem utemeljen na neopozivom znanstvenom znanju koje ne može biti izbrisano, dok je u isto vrijeme način uporabe toga znanja utemeljen na izborima koji su opozivi, jer su povezani s energetske, znanstvenim i vojnim politikama te s administrativnom, racionalnošću političkog aparata; 4) između **uključivosti i isključivosti**. Uključivost tendira prema poravnavanju kulturnih razlika i preinačuje periferne/marginalne kulture u beznačajne folklorne ili etničke dodatke nekolicini glavnih središta koji upravljaju tumačenjem kulturnih kodova i njihovim rasprostriranjem na veliko medijsko tržište. Otpori tome pritisku prema homogenizaciji proizvode samoisključenje ili marginalizaciju, što često znači »biti reduciran na tiho i kulturno umiranje« (Melucci, 1992:65). Environmentalistički i pacifistički pokreti i nadalje se bave tim dvojicama.

POLITIČKI UTJECAJ ENVIRONMENTALNIH POKRETA U ZAPADNIM ZEMLJAMA

U Njemačkoj, gdje je ekološka politika bila institucionalizirana u stranačko – političkom procesu kada su formirani Zeleni 1979. godine, rasprava oko **koncepta postmoderniteta** počela je obilježavati mnoga ekološka mišljenja. Pojavila su se dva suprotstavljena gledišta postmoderniteta: jedno koje zagovara kraj modernog tehnološkog razvoja i povratak na već postavljenu netehnološku, utopijsku prošlost te drugo koje zagovara kontrolirani nastavak modernog tehnološkog razvoja. Drugo gledište povezano je više s realističnom zelenom pozicijom, no iako je sve rasprostranjenije, nikada nije uspjelo eliminirati prvo gledište. Prema mišljenju Brockmanna (1992:299), »oba gledišta postaju mnogo više ovisna jedno o drugome nego što to njihovi proponenti mogu slutiti«. Prvi nacionalni »zeleni program« iz osamdesetih godina identificirao je Zelene u Njemačkoj kao »totalni koncept«, suprotstavljen politici rasta koji je neizbježno vodio ekološkoj destrukciji. Federalni program (*Bundesprogramm*) i razni državni programi bili su rezultat mnogih kompromisa i argumentata između različitih grupa koje su se početno udružile da formiraju Zelene: fundamentalističkih ekologista, ljevičara, ekoloških reformista, itd. Oni su polemizirali oko razlika koje su kasnije rezultirale, npr. odlaskom Rudolfa Bahroa i Otta Schilyja iz stranke.⁵ Zbog žestokih rasprava unutar stranke Zelenih, federalni program i različiti državni programi bili su kompromis, pokušaj da se nađe neko »srednje« rješenje.

Termin **postmodernitet** u kontekstu i tradiciji Zelenih ima, stoga, dva značenja: 1) objašnjava moderni razvoj kao »dolaženje do apokaliptički smrtnoga kraja«, što mora biti zamijenjeno nečim temeljno različitim. To uključuje povratak lokalnim i obiteljskim vrijednostima prošlosti, za koje je moderni razvoj izgubio osjećaj. Tu poziciju Brockmann naziva pozicijom »iza«. Tipična izjava takve pozicije jest Bahrova tvrdnja da se »moramo vratiti natrag našoj biologiji. To je izvor duha života. I svakoga tko ide

5 Bahro ju je napustio 1985. godine, jer njegov fundamentalistički ekologizam nije više reprezentirao glavnu struju stranačkog mišljenja, a Schily 4 godine kasnije zbog suprotnog razloga: jer su njegovo reformističko mišljenje sprječavali fundamentalisti u stranci (Brockmann, 1992:300).

između nas i socijalnog, moramo... oštro kritizirati.«⁶ Takva pozicija često je kombinirana s konceptom **ekodiktature**; 2) interpretacija modernog razvoja u smislu da se tražaju »spaliti svi mostovi prošlosti«. Ljudi tako ostaju radikalno sami bez prošlosti, jedino s neizvjesnom budućnošću koju si sami moraju oblikovati. To je pozicija »naprijed«.⁷ Druga pozicija udružena je s realističnom željom da se radi unutar postojećih političkih, socijalnih i ekonomskih okvira društva. Prva odbija takav kompromis.⁸ Kada Zeleni upotrebljavaju riječ »postmoderan«, to se općenito odnosi više na drugu poziciju, uvjetno prihvaćanje moderniteta, nego na prvu, njegovo temeljno odbijanje. Nameće se, međutim, bitan problem s uporabom termina »postmoderan« u kontekstu Zelenih. Ako je moderni razvoj destruktivan i problematičan, kao što ga to obje pozicije opisuju, onda je teško izbjeći zaključak da nema povratka na predmoderanu idilu u postmodernom svijetu. Stoga i Zeleni iz prve pozicije dolaze na drugu, s radikalne na reformističku. Ali i ona isto tako ima problema. Zato su te dvije pozicije često pomiješane jedna s drugom. Nasuprot konzervativno/hedonističkom gledištu postmodernizma, zelene definicije postmodernizma, bile one fundamentalističke ili realističke, pokušavaju stvoriti obuhvatnu teoriju moderniteta. To je ekološko/asketski postmodernizam koji se svodi na kritiku proizvodnje i potrošnje u modernom industrijskom društvu (Brockmann, 1992:306).

Ekologistički glasači Zelenih i Vertsa

Uz pomoć analize glasačkih karakteristika i stavova Hoffmann–Martinot (1991) pokušao je provjeriti hipotezu o društveno – historijskim razlikama između europskih ekologista na primjeru dvaju slučajeva – glasača njemačkih Zelenih i francuskih Vertsa. Ovaj je autor utvrdio da te politike odražavaju posebnost njihovih nacionalnih političkih sustava i različitih strategija orijentacija pripadnika (Hoffmann – Martinot, 1991:70). Rezultati toga istraživanja pokazali su da u Francuskoj, kao i u Zapadnoj Njemačkoj, 80 – 90% ekologističkih glasača imaju manje od 45 godina starosti. Iz godine u godinu, to je ostalo glavno obilježje ekologističkih glasača. Također, ako su glasači mladi, mladi su i njihovi aktivisti i vođe, što je pokazao Herbert Kitschelt.⁹ Hoffmann – Martinot utvrdio je da je u slučaju Francuske i Njemačke razina obrazovanja zelenih glasača mnogo viša nego ostalih glasača te da većina ekologističkih glasača pripadaju tzv. »novoj srednjoj klasi« ili međuklasama. Ekologistički glas je također i »gradski glas«, a najbolji rezultati su im u područjima gdje postoje društva za zaštitu okoliša i gdje je populacija mobilizirana oko važnih ekoloških pitanja. Biračka tijela Zelenih i Vertsa preferiraju netradicionalne materijalne vrijednosti, osobni izraz i kvalitetu života (Hoffmann – Martinot, 1992:73). Intenzitet promjena i

6 Bahro (1990) u časopisu *Kommune*. Navedeno prema Brockmann, 1992:301.

7 Ovu poziciju zastupaju npr. Joschka Fischer: »Industrijsko društvo je naša sudbina. Ima nas previše i previše znamo. I već smo uzrokovali previše štete da bismo se mogli vratiti«. Navedeno prema Brockmann, 1992:301.

8 Na raznim stranačkim kongresima od 1980 do 1990. godine, politika Zelenih bila je karakterizirana različitim razinama unutarnje borbe između zastupnika prve i druge pozicije. Od proljeća 1990. godine, Zeleni su ušli u posebno teško razdoblje rasprave karakterizirano odlascima mnogih fundamentalista udruženih s idejama lijevog krila (Ebermann, Trampert, Schmidt). Oni su zastupali gledište da su Zeleni postali stranka čistog kompromisa sa sustavom kapitalizma (Brockmann, 1992:301). Slom socijalizma u DDR–u doveo je također, kako navodi Brockmann, do intenzivnih rasprava među Zelenima o Njemačkoj nacionalnoj politici.

9 ... u radu »*The Logics of Party Formation, Ecological Politics in Belgium and West Germany*« (1989). Navedeno prema Hoffmann–Martinot, 1991:72.

međudnosi različitih njemačkih novih socijalnih pokreta – antinuklearnog, pacifističkog, feminističkog, zaštite okoliša – izražavaju stvarnost druge kulture, tzv. »alternativne scene«, čije »različitosti u manifestacijama, mobilizaciji snage i dubini učinaka na društvo«, kako Hoffmann – Martinot sugerira (1991:77), izgleda da nemaju pandan nigdje drugdje u Europi.

Slabiji i manje aktivni nego u Njemačkoj, francuski ekološki pokreti nisu se rodili izravno, kao u Njemačkoj, u novoj političkoj stranci koja odražava sve razine njihove različitosti. Sedamdesetih godina njihove su orijentacije i zahtjevi toliko duboko utjecali na ideološke ocjene lijevih stranaka da su se neke od njih isključile iz postojećeg stranačkog sustava. Mnogi su Vertsi promišljeno odlučili da se distanciraju od lijevo/desno raskola. Zeleni su, pak, za razliku od Vertsa, mnogo izravniji nasljednici studentskog pokreta i još uvijek privlače više mladih glasača s visokom razinom obrazovanja. Njemački ekologisti također su još uvijek mnogo više protestno orijentirani prema ljevici i kritični prema postojećem društvu i institucijama, nego njihova francuska kopija.¹⁰ Njemački ekološki glasači, osim toga, više politiziraju, više dovode u pitanje *establishment* i više naginju uporabi nekonvencionalnih načina participacije.

Uz pomoć multiple regresijske analize, Hoffmann – Martinot pokušao je izmjeriti i utjecaje različitih varijabli koje bi mogle objasniti ekološki glasovanje u obje zemlje.¹¹ Rezultati su potvrdili da je **ekologizam** izrazito izražajna nova politika, orijentirana prema **postmaterijalističkim vrijednostima**, koje su dugo vremena zanemarivali i još uvijek zanemaruju tradicionalni politički akteri. Pokazalo se također da su podržavatelji Zelenih – u sociodemografskim varijablama (dob, obrazovna razina) i u sociopolitičkim varijablama (lijeva orijentacija, kulturni liberalizam, postmaterijalizam) – još uvijek homogenije izborno tijelo nego izborno tijelo podržavatelja Vertsa. Razlike ne proizlaze iz posebnih obilježja Vertsa, nego iz posebnih društveno – povišenih uvjeta pojavljivanja i razvoja novih stranaka u objema zemljama.

I u **Španjolskoj** je, kao i u drugim zapadnim zemljama, environmentalizam izrastao u sustav uvjerenja koji značajno obilježava španjolsko društvo, što je pokazala studija M. Herrere (1992). Uvjerenja environmentalističkog pokreta postupno su ugrađena u novu ideologiju. Razlike koje su pronađene između »aktivista« i »neaktivista« ekoloških organizacija, Herrera je interpretirala u terminima Milbrathovog¹²

10 U obje zemlje, pronađena je pozitivna korelacija između ekološkog glasa i razine obrazovanja, ali, suprotno njemačkom slučaju, to nije statistički značajno u Francuskoj. Odnos između mogućnosti glasanja za ekologiste i osjećaja bliskosti s ekološkom strankom važniji je u Njemačkoj nego u Francuskoj. Zapadnonjemačke ekologiste, također, karakterizira viša razina sociokulturnog liberalizma, posebno glede zakona i poretka te javne sigurnosti. Osim toga, korelacije između mogućnosti glasanja za ekologiste i političke orijentacije liberalizma, više su u Njemačkoj. Podržavatelji Zelenih, međutim, manje su nacionalistički orijentirani nego njihovi francuski kolege (Hoffmann–Martinot, 1991:84–85).

11 Varijable koje su bile najmanje statistički značajne za problem istraživanja bile su: veličina grada, spol, socioprofesionalne grupe, razina religijske prakse, članstvo u sindikatu i indeks nekonvencionalne političke participacije. Zadržane su 3 varijable koje su mjerile: 1) individualne predispozicije (dob i razinu kognitivne mobilizacije); 2) vrijednosti (postmaterijalistička orijentacija glede okoliša); 3) političke stavove (samoprocjena na skali lijevo/desno stupnja zadovoljstva s postojećim političkim sustavom i blizina političkim strankama). Hoffmann–Martinot, 1991:78–92.

12 Milbrath je (1986) pokušao razlikovati vrijednosti tipične za industrijsko i za postindustrijsko društvo, one »dominantne socijalne paradigme« i »nove environmentalne paradigme«. Njegova kompleksna transkulturalna studija pokazala je, kako navodi Herrera, da je većina ljudi u zapadnim društvima u »medupoložaju« tih dimenzija, tj. da »simpatiziraju s environmentalnim vrijednostima«, ali se stalno vraćaju ambicijama materijalnog bogatstva. »Oni prepoznaju potrebu za socijalnom promjenom, no još uvijek nisu naučili kako to postići« (Herrera, 1992:659).

teorijskog modela. Rezultati Herrerinog istraživanja pokazali su da »aktivisti« environmentalnih pokreta više vrednuju vrijednosti kvalitete okoliša, promjene u socioekonomskoj politici i svjesnost prevelikog iskorištavanja okoliša, dok »neaktivisti« više vrednuju tehnologiju i materijalno blagostanje te socijalnu kompetitivnost, uz legalnu društvenu i političku kontrolu. Obje grupe žele društvo koje nudi bolje šanse i više mogućnosti za participaciju, zadovoljavanje ljudskih potreba i demokratski pluralistički politički život. »Neaktivisti«, pak, više teže postmodernističkoj kulturi koja, iako se bori za kvalitetu života, nema želje da se odrekne dobrog standarda života. Iako postoje neke razlike između »aktivista« i »neaktivista«, može se reći da »neaktivisti simpatiziraju vrijednosti koje tvore osnovu environmentalističke ideologije« (Herrera, 1992:666). Herrerini rezultati potvrdili su hipotezu da se environmentalizam pomaknuo od niza uvjerenja koji je imala mala grupa ljudi prema središnjem elementu sustava uvjerenja koji karakterizira (španjolsko) društvo.¹³ Environmentalizam je, dakle, kao ideologija, i u španjolskom društvu rasprostranjen posebno među srednjom i gornjom srednjom klasom. Herrera to, dijelom, objašnjava hipotezom relativne oskudice – »Budući da su srednja i gornja klasa naviknute na život u boljim uvjetima nego niže klase, više su zabrinute za sve čimbenike koji doprinose usavršavanju njihova životnog standarda« (Herrera, 1992:674) – a dijelom većom uključenjošću obrazovanih u političkom i socijalnom životu.

Legitimacijska sposobnost pokreta u SAD – »održivi otpor«

Istraživanje legitimacijske sposobnosti modernog environmentalnog pokreta u SAD pokazuje da snaga i moć toga pokreta mogu slaviti »pirovu pobjedu« (Gould i sur., 1993). Empirijski podaci potvrdili su činjenicu da je pokret svakako razvio neku vrstu »održivog otpora« službenom sustavu političkog odlučivanja i moći u SAD, ali su također pokazali da se zanemaruju one posljedice zaštite okoliša koje degradiraju životne uvjete »obojenih« rasa i drugih socijalnih grupa niskog dogotka u SAD. Kako tvrde Gould i suradnici (1993:220), moderni environmentalni pokret SAD – a »u procepu je između ekonomske ekspanzije i zaštite okoliša«, jer se suočava s dva niza suprotstavljenih ciljeva: »s pozitivnom politikom riječi i kobnim ekonomskim djelima« i »s evnironmentalnim transakcijama i nepravednom raspodjelom socijetalnih odnosa«. Autori su zaključili da su moderni environmentalni pokreti samo **parcijalno uspješni**, jer iako su poduzeti neki pozitivni koraci environmentalne zaštite,¹⁴ to su sve bile akcije kojima su rukovodili država, svojom tzv. »rukovodenom politikom oskudice« s jedne, i politički moćne grupe, s druge strane. S tih pozicija moći, politički moćne grupe zauzimaju onda neku vrstu »maltuzijanističke tendencije« kako bi proširile svoje proizvodne aktivnosti kroz politički i ekonomski utjecaj, pa povećavaju i tendenciju prema daljnjoj degradaciji environmentalnog sustava. Pokret je također postao, kako tvrde ovi autori, »igračem« u legitimnoj političkoj areni, većinom srednje do gornje srednje klase bijelog suburbanog izbornog okruga te se prilagodio

13 Iznoseći ideju da smo u središtu onoga što naziva »ideološkom revolucijom« u korist proenvironmentalističkih vrijednosti, Herrera navodi kako su rezultati njezina istraživanja slični onima dobivenim u drugim zapadnim zemljama: Diani & Lodi, 1988; Gray, 1985; Inglehart, 1990; Mann, 1981; Milbrath, 1986 (Herrera, 1992:672).

14 Npr. poboljšanja u nekim oblicima kvalitete zraka i vode, redukcija zdravstvenih i ekoloških poremećaja pomoću redukcije otpadnih tvari, ponovna njega nekih zapuštenih krajolika i nalazišta i tome sl.

modelu zaštite okoliša *as usual*,¹⁵ Uspjeh organizacije pokreta uglavnom se temelji na uvođenju environmentalnih kriterija u politički program. Smještanje u program, pak, samo daje pravo raznim grupama da postanu »igrači«, da se bore za pozornost političkih, ekonomskih i socijalnih elita (Gould i sur., 1993:228). Environmentalni pokreti imali su više uspjeha u uvrštavanju u širinu političkog prostora, nego u postizanju toga da se njihova politika institucionalizira unutar programa. To su »*de facto* distributivni pokreti« i često su »postali *de jure* negativno redistributivni«, povezujući sebe s velikim nizom interesa organiziranog i neorganiziranog rada te siromašnih i randičkih klasa niskog dohotka (Gould i sur., 1993:229). Environmentalni pokret je, kako su ovi autori pokazali, »platio veliku socijalnu cijenu« da bi dobio malo ekološke zaštite, iako je u SAD učinjen izvjestan napredak prema »ograničenoj formi održivog otpora« dolapu« proizvodnje«. U isto je vrijeme pokret, pak, napravio velike propuste prema tzv. »održivoj legitimaciji« (Gould i sur., 1993:213).

Ako bismo poželjeli doznati socijalne karakteristike sljedbenika američkog pokreta za prava životinja, vidjeli bismo, na temelju rezultata istraživanja Jamison i Lunch, (1992), da su tipični aktivisti američkog pokreta za prava životinja stručne, visokoobrazovane gradske žene od oko 30 godina starosti, sa srednjim dohotkom od oko 33.000\$ (1989). Mnoge aktivistice misle o sebi kao o demokratima ili nezavisnima i imaju moderne ili liberalne političke poglede, a četo su i sumnjičave prema znanosti. Većina aktivistica ne prihvaća gledište da čovječanstvo ima *dominion* nad okolišem, pod čime se podrazumijeva da ljudi imaju religijsku i etičku autorizaciju za upotrebljavanje životinja u prehrani i nošenju tereta (Jamison i Lunch, 1992). Podaci pokazuju da su aktivistice za prava životinja dobro obrazovana, srednja klasa, koja ima i vremena i sklonosti biti aktivnom u političkom sustavu. Pokret za prava životinja funkcionalno je povezan s drugim pokretima, napose environmentalističkim, iz kojeg mnogi njegovi aktivisti crpe inspiraciju, a osjećaji prema mezimcima životinja te kućnim ljubimcima čine se glavnim mobilizirajućim faktorom za aktivistice. Nasuprot aktivistima, glavne vođe pokreta jasno označuju vlasništvo mezimaca kao »moralno krivo«. Vođe također neformalno odbijaju uporabu životinja za istraživačke svrhe (Jamison i Lunch, 1992: 450).

Koliko je socijalna osjetljivost na probleme okoliša zavisna od aktualnog stupnja njegove degradacije pokazao je K. A. Gould (1993) istražujući utjecaj percepcije ekološke zagađenosti na lokalnu environmentalnu mobilizaciju. Ovaj autor ustvrdio je da niti socijalna vidljivost zagađivanja, niti ozbiljnost posljedica, niti identifikacija izvora, ni blizina lokalnog stanovništva ovim izvorima nemaju izravnog utjecaja na lokalne environmentalne političke mobilizacije. Najčešći motivi građana pogođenih zajednica za mobilizaciju na specifičnu akciju, a koji omogućuju najprihvatljiviju vezu između lokalne brige i širih aktivnosti environmentalnog pokreta, jesu utjecaji na zdravlje ljudi. U Gouldovom istraživanju, uspoređena su tri kanadska slučaja s tri američka slučaja glede glavnih ekonomskih aktivnosti, tipa prirodnog izvora korištenja jezera i veličine zajednice. Prema nalazima istraživanja, vidljivost environmentalnih problema pokazala se vrlo manipulativnom socijalnom kategorijom, jer industrija, environmentalne organizacije i različite razine vlasti pokušavaju manipulirati javnom

15 »koji je sličan... scenariju u kojem ili 'bogatiji potkradaju siromašne' ili je to 'posao kao i obično'. Najvažniji problemi »pozitivne redistribucije« koji su stvorili »shizmu« u Stockholmu 1972. godine vode se između »environmentalista« industrijske države i »developmentalista« 'trećeg svijeta' (Gould i sur. 1993:222).

percepcijom lokalnih environmentalnih uvjeta kako bi promaknule vlastite političke i/ili ekonomske interese. Vidljivošću onečišćenja manipulira se kako bi se omogućila prihvatljivija lokalna percepcija države od strane lokalne zajednice. Privatni kapital i vlast pokušavaju smanjiti primarnu socijalnu vidljivost lokalnih onečišćivača kroz različite metode skrivanja, raspršenja i transporta. Unatoč naporima vlasti, industrije i environmentalnih organizacija te socijalnih pokreta da manipuliraju javnom svijješću pomoću stupnja vidljivosti degradacije okoliša, socijalna osjetljivost nije se pokazala primarnim faktorom mobilizacije za lokalnu environmentalnu politiku (Gould, 1993).

Konzervativisti, environmentalisti i ekologisti Francuske, bivše Savezne Republike Njemačke, Quebeca (Canada) te SAD

Prema rezultatima koje iznose Fréchet i Wörndl (1993), primjećuje se trend prema fragmentaciji i atomizaciji environmentalnih pokreta. Ideja konzervacije i zaštite okoliša estetički je, etički i religiozno motivirana, sa svrhom da se ljepota prirode štuje i štiti za njeno vlastito dobro. Instrumenti konzervativista za tu svrhu jesu, povrh svega, moralno i estetičko obrazovanje, javni porast svijesti te potreba očuvanja prirodnih područja. **Environmentalisti** imaju, nasuprot tome, mnogo pragmatičniji razlog za svoje zastupanje zaštite okoliša: priroda se smatra resursom vrijednim očuvanja u namjeri da se zajamči njeno neprekidno funkcioniranje kao sredstva proizvodnje i reprodukcije, dok kao glavno »bojno polje« environmentalizma služi politička arena. **Ekologizam**, pak, pokriva mnogo više od same zaštite prirode: on povezuje ideju očuvanja prirode s globalnom socijalnom kritikom i cilja prema egalitarnom, decentraliziranom i demokratskom društvu koje živi u harmoniji s prirodom. Spremnost na praksu nekonvencionalnih, čak ilegalnih oblika utjecaja, kao što su militantna akcija, civilna neposlušnost itd., odjeljuje metode ekologista od ostalih zaštitnika prirode.

U SAD je environmentalna tematika postala »stvar protesta«. Ekologizam iz šezdesetih godina s njegovom globalnom socijalno – kritičkom perspektivom nije dobio jače uporište u toj zemlji. On se uskoro odijelio u mnoštvo environmentalistički orijentiranih pokreta, a cijeli spektar pokreta ograničio se ili na posebne regije ili tematski kristalizirao, što je ostalo sve do danas. U SAD postoji relativna otvorenost vladinih institucija prema težnjama environmentalnog pokreta da se institucionalizira, a javnosti je omogućeno sudjelovanje u environmentalnim procesima kontrole (Fréchet i Wörndl, 1993:64). To označava neku vrstu profesionalizacije environmentalnog pokreta. Iako pokret u SAD ima obilježja alternativnog kulturalnog protesta, u isto vrijeme lobira i intervenira u izbornim kampanjama, upotrebljavajući masovne medije u sudskim sporovima te se suprotstavlja autoritetima vlasti.

Environmentalni pokret u Quebecu puno je više politički angažiran nego u SAD i nalazi se u »međupoložaju« između američkih i europskih iskustava. On bi se mogao opisati širokim rasponom pozicija, od »pseudokonzervacionizam« do »političke ekologije« i »ekosocijalizma«, kroz »konzervacionizam« i »environmentalizam« (Fréchet i Wörndl, 1993:63). Pokret u Quebecu postigao je značajne rezultate na službenoj razini vlasti – i federalne i provincijske. Te vlasti zajedno s utemeljenim ministarstvom okoliša, iz sedamdesetih godina, prihvatile su određene zahtjeve pokreta, kao što su: borba protiv kiselih kiša, zagađivanja voda, kampanje protiv pušenja, recikliranje itd. (Fréchet i Wörndl, 1993:64).

Nasuprot američkom pokretu koji stoji u tradiciji pragmatične, ekonomično orijentirane politike, francuski pokret ima korijene u prirodnom savezu stvorenom početkom stoljeća između »radikalnih građanskih ideala civilnog društva i kritičkog stajališta prema središnjoj administraciji« (Fréchet i Wörndl, 1993:63).

Ekološki protest u Njemačkoj razlikuje se od onoga u Francuskoj i SAD po tome što je on relativno zakašniji fenomen bez prethodnog konzervacionističkog nasljeđa. Dok su pokreti u SAD i Francuskoj bili isprepleteni s građanskim environmentalnim i konzervacijskim pokretima, njemački pokret iskoristio je dezintegraciju studenstskog pokreta i ekstremne parlamentarne opozicije kasnih šezdesetih godina. U ranim sedamdesetim godinama, antinuklearni protest mobilizirao je više ljudi nego ijedan drugi pokret u poslijeratnoj Njemačkoj. Taj protest bio je avangarda environmentalnog pokreta zaštite, koji je organiziran većinom građanskim inicijativama. »Kičma« ekološkog pokreta u Zapadnoj Njemačkoj u osnovi je formirana od onih organizacija koje se konceptualno oslanjaju na environmentalizam i ekoloizam.

ENVIRONMENTALNA AKCIJA U ISTOČNOJ EUROPI

Navodeći primjere bivših istočnoeuropskih zemalja republika Sovjetske Unije Jancan – Webster (1993) pokazala je kako su ljudi jedva dočekali okončanje režima koji ih je doveo do ruba ekološke katastrofe. Nakon izbora 1990. godine, u svim bivšim istočnoeuropskim zemljama, ustoličile su se vlasti novih moćnih političkih stranaka koje su obećavale brzu obnovu i zaštitu okoliša. Jancan – Webster zajedno s drugim analitičarima ekoloških događanja u zemljama istočne Europe (Fischer, Seserko, Schvarts itd.), utvrdila je, međutim, da »sve do danas nijedna vlada nije dala više od laskanja environmentalnim projektima« (Jancan – Webster, 1993:2).

Početak 1992. godine bivše komunističke zemlje našle su se u procesu tranzicije. U samom korijenu uzroka environmentalnih problema zemalja istočne Europe nalazio se realni socijalizam, a ekološka kriza zemalja koje su izašle iz toga socijalizma bila je »rezultat katastrofalne doktrine ekonomskog razvoja primjenjivanog 45 i više godina« (Jancan – Webster, 1993:3). Sustav državnog socijalizma i njegova filozofska osnova, komunistička ideologija, sami su, kako kaže Jancan – Webster, »faktori zagađenja«. Marx i Lenjin pridavali su veoma malo pozornosti environmentalnim pitanjima. Zaštita prirode tretirana je jednostavno kao faktor »rastuće produktivnosti«, dok je moć environmentalnih pokreta za vrijeme propadanja sustava bila više simbolična nego stvarna. Vlade bivših istočnoeuropskih zemalja ponudile su nekoliko razloga za nedostatak vlastite akcije glede ekoloških problema: prednost ekonomije, potreba za stabilnošću da bi se sačuvala demokracija, važnost ekonomskog rasta, nedostatak svijesti populacije o problemima okoliša te kompleksnost environmentalnih pitanja. I istočni i zapadni Europljani naglašavaju važnost pomoći od međunarodnih environmentalnih nevladinih organizacija (NGO). Jancan – Webster (1993:4) navodi kako »istočnoeuropsko gotovo neupitno prihvaćanje zapadnog političkog i ekonomskog modela može biti alarmantno za one koji vjeruju da se postojeći zapadni institucionalni aranžmani moraju radikalno mijenjati ako svijet treba napredovati prema održivom razvoju. Činjenica je da danas, posebno istočna Europa, gleda prema zapadnoj kao prema standardu za dobar život i neće biti zadovoljna sve dok ne bude uživala isti luksuz.« Propast realnog socijalizma automatski je prevedena u pobjedu »realnog slobodnog tržišta kapitalizma«. Svugdje u istočnoj Europi environmentalisti su bili

samo oruđe u traženju novih političkih promjena i razvijanju konstruktivnih metoda kako bi se uvele te promjene. 1990. godine kada su se odvijali prvi demokratski izbori, »tišina environmentalnih pitanja« nije se transformirala u »masovnu 'zelenu' pobjedu na terenu«, iako su gotovo svi kandidati različitih političkih stranaka istupali s environmentalnim sloganima na usnama. Najbolje su, prema mišljenju Jancan – Webster (1993:95), prošle one zelene stranke koje su bile udružene s vodećom koalicijom, kao, primjerice, u Sloveniji.

Ekološki pokret nema u svakoj zemlji istočne Europe jednaku sposobnost korištenja vlastitog utjecaja na nacionalnu političku agendu. Svaki pokret, iz različitih ekonomskih, kulturnih i političkih razloga, pronalazi sebe u raznim fazama razvoja, od popularnog pokreta do stabilnog političkog entiteta, bio to entitet političke stranke¹⁶ ili stalne nevladine organizacije (NGO). Istočnoeuropskim environmentalistima svidjela se zapadna koncepcija mrežnog povezivanja environmentalnih grupa, organizacija i »zelenih« političkih stranaka, pa su, u većini slučajeva, lokalne environmentalne grupe razvile šire mreže sa stranim environmentalnim grupama nego s onima u vlastitoj zemlji. Tipični oblik strukture u mnogim zemljama, bilo je stvaranje organizacije »u obliku kišobrana«, čija je glavna funkcija koordiniranje i davanje informacija. Novac se, međutim, i tu pokazao najvećom poteškoćom.

Istočnoeuropski environmentalisti utemeljili su s međunarodnom zajednicom uglavnom dvije vrste odnosa: 1) integraciju istočnoeuropskog pokreta s globalnim environmentalnim pokretom kroz mrežno povezivanje; 2) razvoj formalnih veza suradnje s agencijama stranih vlada te međunarodnim i nacionalnim nevladinim environmentalnim organizacijama (NGO) – kao što su »Međunarodno udruženje za očuvanje prirode« (IUCN), »Svjetska fundacija za divlji život« (WWF) i »Institut svjetskih resursa« (WRI). Prvi tip suradnje ravna se prema demokratskoj nehijerarhijskoj ideologiji običnih environmentalista, jer je ta suradnja u osnovi neformalna. Drugi smjera prema zapadnim grupama. Analitičari socijalnog djelovanja environmentalnih organizacija i pokreta uglavnom se slažu u isticanju empirijske činjenice da su na Zapadu zeleni i environmentalni lobiji mobilizirali populaciju tamo gdje su tradicionalne političke stranke propale te da se istočnoeuropski pokreti moraju odlučiti hoće li djelovati na način političke stranke ili nevladine organizacije. Pri izboru bilo kojeg od ovih načina treba imati na umu da bez obzira na odabir, svaki od načina izražava novi demokratski model koji je utemeljen na pojedinačnoj odgovornosti i slobodi.

»Prije promjena, bilo je lako ujediniti se protiv zajedničkog neprijatelja. Sada je potrebno izgraditi konstruktivnu platformu i stalnu ali fleksibilnu organizaciju«, kaže Jancan – Webster (1993:217). Stupanj utjecaja koji svaki pokret uživa, prema mišljenju ove autorice, ovisit će o tome kako uspješno rješava problem spontaniteta nasuprot institucionalizaciji i kako razvija »opću pozitivnu platformu« glede prirode, uporabe moći i važnosti »zelenog« mišljenja za osiguravanje bolje kvalitete života. Sada, ukratko, »pokret mora napraviti prijelaz od podzemnog disidenta prema odgovornom političkom akteru« (Jancan – Webster, 1993:217).

16 Prema A. Melucciju, socijalni pokret je u osnovi sustav akcija koje se koncentriraju većinom »na opću orijentaciji i konkretnim akcijama u podršci te orijentacije« (Melucci, 1984:1346–1347; Milardović, 1989). Politička stranka se, nasuprot tome, usredotočuje na »organiziranje postizanja političke moći pomoću vodstva i jedinstvene političke platforme« (Jancan–Webster, 1993:197).

LITERATURA:

- Apter, D. E. (1992). Democracy and Emancipatory Movements: Notes for a Theory of Inversionary Discourse. **Development and Change**, Vol. 23, No. 3:139 – 173. SAGE, London, Newbury Park and New Delhi.
- Arendt, H. (1991). **Vita activa**. Zagreb: August Cesarec.
- Atkinson, A. (1991). **Principles of Political Ecology**. London: Belhaven Press.
- Bramwell, A. (1994). **The Fading of the Greens (The Decline of the Environmental Politics in the West)**. New Haven & London: Yale University Press.
- Brockmann, S. (1992). After Nature: Postmodernism and the Greens. **Technology in Society**, Vol. 14:299 – 315.
- Eckersley, R. (1992). **Environmentalism and Political Theory**. State University of New York Press.
- Fréchet, G., Wörndl, B. (1993). The Ecological Movements in the Light of Social Movement's Development. **International Journal of Comparative Sociology**, XXXIV(1 – 2):56 – 74.
- Goldfarb, C. J. (1990). Post – Totalitarian Politics: Ideology Ends Again. **Social Research**, Vol. 57, No. 3:533 – 554.
- Gould, A. K. (1993). Pollution and Perception: Social Visibility and Local Environmental Mobilisation. **Qualitative Sociology**, Vol. 16, No. 2:157 – 178.
- Gould, A. K., Weinberg, S. A. and Schnaiberg, A. (1993). Legitimation Impotence: Phyric Victories of the Modern Environmental Movement. **Qualitative Sociology**, Vol. 16, No. 3:207 – 246.
- Growdy, M. J. (1994). Progress and Environmental Sustainability. **Environmental Ethics**, Vol. 16 (Spring), No. 1:41 – 56.
- Herrera, M. (1992). Environmentalism and Political Participation: Toward a New System of Social Beliefs and Values? **Journal of Applied Social Psychology**, 22(8):657 – 676.
- Hoffmann – Martinot, V. (1991). Grüne and Verts: Two Faces of European Ecologism. **West European Politics**, Vol. 14, No. 4:70 – 95.
- Jamison, V. W., Lunch, M. W. (1992). Rights of Animals, Perceptions of Science and Political Activism: Profile of American Animal Right Activists. **Science, Technology and Human Values**, Vol. 17 (Autmn), No. 4:438 – 458.
- Jancan – Webster, B./ed./ (1993). **Environmental Action in Eastern Europe. Responses to Crisis**. Armonk, New York: M. E. Sharpe.
- Kalanj, R. (1994). Postmoderna situacija i ekološka kriza. **Socijalna ekologija**, 3(1):17 – 26.
- Kalanj, R. (1994). Razvoj i problem subjekta. **Socijalna ekologija**, 3(2):175 – 184.
- Kalanj, R. (1994). **Modernost i napredak**. Zagreb: Antibarbarus.
- Katznelson, I. (1990). Does the End of Totalitarianism Signify the End of Ideology? **Social Research**, Vol. 57 (Fall), No. 3:557 – 569.
- Laclau, E. (1992). Beyond Emancipation. **Development and Change**, Vol 23, No. 3:121 – 137.
- Luke, T. (1993). Zajednica i ekologija. **Treći program hrvatskog radija**, 38:128 – 134.
- Marić, R. (1985). **Kultura mašina**. Beograd: SIC.
- Melucci, A. (1984). Kraj društvenih pokreta?. **Naše teme**, 28(10):1842 – 1852.
- Melucci, A. (1992). Liberation or Meaning? Social Movements, Culture, and Democracy. **Development and Change**, Vol. 23, No. 3:43 – 77.

- Mihailović, S. (1991). Odnos omladine prema eko – pitanjima i eko – pokretu. **Revija za sociologiju**, Vol. XXII, No. 1:169 – 176.
- Milardović, A. (1989). **Spontanost i institucionalnost**. Beograd: Kairos.
- Molm, D. L. (1990). Structure, Action, and Outcomes: The Dynamics of Power in Social Change. **American Sociological Review**, 55(June):427 – 447.
- Morgan, A. E., Power, D. G., Weigel, B. V. (1993). Thinking Strategically About Development: A Typology of Action Programs for Global Change. **World Development**, Vol. 21, No. 12:1913 – 1930.
- Morin, E. (1991). The Anti – Totalitarian Revolution. **Thesis Eleven**, 25:39 – 36.
- Murphy, P. (1990). Radicalism And The Sphere Of Values. **Thesis Eleven**, 25:39 – 58.
- Oštrić, Z. (1992). Ekološki pokreti u Jugoslaviji – Građa za proučavanje razdoblja 1971 – 1991. **Socijalna ekologija**, 1(1):83 – 101.
- Pavlović, V. /ur./ (1987). **Obnova utopijskih energija**. Beograd: CID.
- Pieterse, I. N. (1992). Emancipations, Modern and Postmodern. **Development and Change**, Vol. 23, No. 3:5 – 41.
- Popper, K. (1990). Utopija i nasilje. **Treći program hrvatskog radija**, 30:17 – 22.
- Steverson, K. B. (1994). Ecocentrism and Ecological Modeling. **Environmental Ethics**, Vol. 16 (Spring), No. 1:71 – 88.
- Turen, A. (1983). **Sociologija društvenih pokreta**. Beograd: Radnička štampa.
- Touraine, A. (1991). Can One Still Be on the Left? **Thesis Eleven**, 28:100 – 104.
- Vuković, D. (1991). Prispjevak k poizkusu identifikacije ovir pri uvajanju odločnejše ekološke politike. **Revija za sociologiju**, 1 – 2:61 – 78.
- Yearley, S. (1992). Green ambivalence about science: Legal – Rational authority an the scientific legitimation of a social movement. **The British Journal of Sociology**, Vol. 43:511 – 532.

SOCIAL AND POLITICAL TRENDS OF ENVIRONMENTAL MOVEMENTS

Branka Galić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

Although an interest for the institutionalization of environmental movements within official political system is present for a long time, doubts of environmentalists and technocrats in view of their institutionalization are not still solved. It is about doubts on autonomy/control of movements, responsibility/almightiness and irrevocable dependency upon scientific expertise.

In the late '70s, environmentalist movements, as well as some other "new social movements", have abandoned original symbols and myths that have helped them to be established, so that in the '80s some new problems arose. Melucci named that as "regressive utopia".

In the text main orientations are mentioned, as well as some indicators of the state of environmentalist movements in the leading Western countries and in the Eastern Europe. In front of Eastern Europe environmentalist movements, there appeared an additional problem — decisions about the way of acting, as well as political parties or non-governmental organizations — while there has not always been borne in mind how each of the chosen ways should express a new democratic political model based upon the mode of responsibility.

Key words: *action, environmental movements, environmentalists, ideology, institutionalization, technocrats*

SOZIALPOLITISCHE TRENDS BEI UMWELTSCHUTZBEWEGUNGEN

Branka Galić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Obwohl bereits lange Zeit Interesse für die Institutionalisierung ökologischer (environmentalistischer) Bewegungen innerhalb des politischen Systems besteht, sind die Zweifel der Umweltschützer und Technokraten hinsichtlich ihrer Institutionalisierung noch nicht beseitigt. Die Zweifel beziehen sich auf die Autonomie/Kontrolle der Bewegung, auf die Verantwortlichkeit/Allmacht sowie auf die unwiderrufliche Information/widerrufliche Wahl. Meinungen werden laut über das Ende der Umweltschutzbewegungen und über deren Abhängigkeit von wissenschaftlicher Expertise.

In den späten Siebzigern haben Umweltschutzbewegungen wie auch einige andere "neue gesellschaftliche Bewegungen" die ursprünglichen Symbole und Mythen, die bei ihrer Etablierung hilfreich gewesen waren, aufgegeben, und in den Achtzigern tauchten bereits neue Probleme auf. Dies wurde von Melucci als "regressive Utopie" bezeichnet.

Im Text werden die Haupttrichtlinien sowie einige Indikatoren über den Zustand der Umweltschutzbewegungen in den führenden westlichen Ländern und in Osteuropa angeführt. Die osteuropäischen Umweltschutzbewegungen stehen vor einem zusätzlichen Problem — Beschlüsse über die Wirkungsweise, als politische Parteien oder als regierungsunabhängige Organisationen — wobei nicht immer berücksichtigt wurde, wie sehr jede der gewählten Wirkungsweisen Ausdruck des neuen demokratischen politischen Modells, das auf Verantwortungsweise fußt, sein sollte.

Grundbegriffe: *Aktion, Umweltschützer, Umweltschutzbewegungen, Ideologie, Institutionalisierung, Technokraten*